

SINONIMNE RELACIJE I DE SAUSSURE

LJILJANA STANČIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 801.54
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1996-10-09
Received

Klasični strukturalizam svojom epistemološkom shemom nije uspio izgraditi konzistentan model leksičko-semantičkog sustava jezika, ali je stanovitim domašajima otvorio perspektive njegovu uspostavljanju te tumačenju relevantnih semantičkih kategorija, kakva je i sinonimija.

Unatoč golemu razvitku semantike zadnjih desetljeća našega stoljeća, pa i njezina dijela što se zanima leksičkim značenjem, semantičari i leksikolozi još uvijek tragaju za egzaktnim modelom leksičko-semantičkog sustava jezika, svjesni činjenice da je problem značenja zasigurno širi od čisto teorijskih, jezikoslovnih istraživanja kada se njihova učinkovitost provjerava u primjeni, u pragmatičnoj i složenoj leksikografskoj praksi. Ostala su stoga otvorena i mnoga važna pitanja i u svezi s temeljnim semantičkim kategorijama, pa i u svezi s fenomenom sinonimije, koja je još od antičkog doba vrlo postojano, tijekom stoljeća predmet zanimanja jezikoslovaca i znanstvenika drugih oblasti, osobito filozofa. Uzrok ovom stanju mnogi jezikoslovci nalaze i u prevlasti strukturalističkoga postupka čije je sheme, ustanovljene za egzaktne razine jezičnog sustava, za odnose što podliježu aksiomima, teško primijeniti na leksičko-semantičkoj razini budući da su njezine jedinice određene i izvanjezičnim datima, podložne fluidu vječnog dinamizma u interakciji jezične djelatnosti i univerzuma.

Iako ovakva mišljenja ne treba dovoditi u pitanje jer ih i predočeni problemi u domeni semantike zorno potkrepljuju, strukturalizmu (napose onom klasičnom) u zasluge se moraju pribrojiti poticaji i rezultati što su utkani i u temelje današnjih semantičkih modela, posebice u otkrivanju jasne veze između sustavnosti leksika i relacijskih značenja (kojima je redefinirana i sinonimija); moraju se, zapravo, priznati dosezi koji su, usprkos metodološkim ograničenjima i unutarjezičnoj zatvorenosti strukturalnoga koncepta - svojim invarijantnim vrijednostima otvorili perspektive i drukčijim i učinkovitijim teorijskim osmišljavanjima.

Pojam *sustav*, tj. sustavnost na razini jezika, prvi je izravno upotrijebio R. M. Meyer na početku XX. stoljeća, ilustrirajući ga na primjerima iz vojnog nazivlja, zapravo tumačeći ga smisaonom i funkcionalnom međuovisnošću jedinica u takvu kontekstu, koji je stoga za nj zaseban "značenjski sustav", a on podrazumijeva izdvojen dio izraza (jezičnih jedinica), razlučenih i određenih temeljem istog ugla gledanja na izvanjezičnu zbilju.¹

Meyer je u uzletu nadahnuća načinio iskorak što je ostao zabilježen u povijesti semantike i utjecao na utemeljenje teorije semantičkih polja, a velike razdaljine osvojio je Ferdinand de Saussure, začetnik strukturalne lingvistike, otkrivši svojim epistemološkim konceptom golemu širinu obzora u ovoj domeni, izazvavši, zapravo, njime preokret u izučavanju jezika.

Strukturalizam se je, kao što je poznato, pojavio s čuvenom "Gestalt-teorijom" u psihologiji² (na zasadama Freudove strukturalne psihologije, te sociološke teorije Emila Dirckheima),³ a lingvistika je, prihvaćajući njezino temeljno načelo *što traga za bazičnim sustavom*, invarijantama, a ne pojedinačnim činjenicama, te promatra strukturu njegovih elemenata - postala naskoro vodeća znanost po razradbi znanstvenih metoda iz kojih su druge znanosti crpile poticaje i gradile vlastite poglede na povezanost i međuovisnost elemenata što čine njihov spoznajni sustav, njihov predmet zanimanja.

Za jezičnu znanost Saussurova teorija - izložena u njegovu već klasičnom djelu *Cours de linguistique générale*⁴ - značila je ne samo

¹ Usp. studiju "Bedeutungssysteme", Zeitschrift für deutsche Wortforschung, Bd. 43, 1910., str. 359.

² Rikard S i m e o n, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb, 1969., str. 533.

³ Džonatan K a l e r, *Sosir - osnivač moderne lingvistike*, BIGZ, Beograd, 1980., str. 84-95.

⁴ Knjiga je objavljena 1916. godine (Paris, Lausanne), a za navode iz ove monografije konzultiran je prijevod Sretena Marića: Ferdinand de S o s i r, *Opšta lingvistika*, Nolit, Beograd, 1969., budući da ona nije prevedena na hrvatski jezik.

prolegomenu strukturalnoj lingvistici nego i inspirativnu budućnost što se, unatoč "prazninama" njegove sheme i "neuvažavanju" kreativnoga u jeziku, otvarala semantici (inicirajući i semiologiju), te stilistici kao jezikoslovnim disciplinama. Paradoksalno je, ali točno da je Saussure, koji se uopće nije zanimao semantikom, već jasnim razlučivanjem leksičkoga od pojmovnoga značenja, postao i njezin utemeljitelj. Njegovim učenjem koegzistentna Meyerova ideja o zasebnim značenjskim sustavima pretočila se u začetni, ali eksplicitni teorijski konstrukt *jezičnoga* sustava i njegovih strukturnih mreža, odnosa među elementima i pravila njihova kombiniranja. Premda se značenje riječi, po Saussureu, može promatrati izolirano, pa se može govoriti o odnosu njegovih komponenata: *signifiéa* i *signifianta* (označitelja i označenoga, ili akustične slike i pojma) - ono ima "relacijski identitet"⁵ što proistječe iz diferencijacija u okviru sustava. Značenje naime nastaje iz odnosa prema drugim jedinicama i rezultat je sustava distinkcija. Drukčije rečeno, značenje je za Saussurea "dijakritično", odnosno diferencijalno, utemeljeno na razlikama među članovima, a ne na bitnim svojstvima.⁶ Međutim, jezični znak nije isključivo impliciran značenjem. U njegovu je narav utkana posebna vrijednost, koju Saussure supstituira svojstvima značenja i naziva *valeurom*. *Valeur* je zapravo vrijednost pozitivno određena u odnosu na negativna određenja, razlike, on je funkcionalni identitet neke jedinice promatrane u kontekstu pravila sustava; "to je veza kojom su unutar svakog pojedinog znaka povezani njegov označitelj i označeno".⁷ U biti, to je i temeljni Saussurev pojam budući da je i jezik za nj sustav čistih vrijednosti "u kojem su svi elementi solidarni i u kojem vrijednost jednoga elementa potječe samo iz istovremene prisutnosti drugih elemenata",⁸ povezanih paradigmatiskim i sintagmatiskim asocijacijama. *Sinonimi* imaju vlastite vrijednosti samo međusobnim suprotstavljanjem, objašnjava Saussure.⁹ Kada, primjerice, u paradigmatskom (asocijativnom) kontekstu ne bi postojao izraz *hrabar*, sav njegov sadržaj pripao bi konkurentima, konkurentu *smion*, *odvažan* ili nekom drugom iz sinonimskoga niza. A vrijednost je svakoga izraza određena i onim što ga okružuje.¹⁰ Tiče se i to,

⁵ Ferdinand de S o s i r, *Opšta lingvistika*, str. 83., 137-145., te Dž. K a l e r, *Sosir*, str. 38.

⁶ Dž. K a l e r, *Sosir*, str. 70.

⁷ Dubravko Š k i l j a n, *Pogled u lingvistiku*, Školska knjiga, Zagreb, 1987., str. 57.

⁸ Vojimir V i n j a, *Kurs opće lingvistike i sociološka škola*, Suvremena lingvistika, br. 2, Zagreb, 1966., str. 8.

⁹ F. de S o s i r, *Opšta lingvistika*, str. 137.

¹⁰ Usp. Dž. K a l e r, *Sosir*, str. 13.

napose, sinonima koji neće ostvariti istu vrijednost (*valeur*) u identičnim kontekstima, neće posjedovati isti element značenja o kojemu ono ovisi. Stoga, svi sinonimi što pripadaju jednoj semantičkoj mikro-strukturi neće ostvariti i neće obuhvatiti moguće uporabe ili im pak njezini konteksti neće biti isti. Mada je sinonimiji, ako slijedimo uvriježeni stav, podudarnost sadržaja imanentno svojstvo (apostrofirano u prvim definicija-ma te semantičke pojave i u nekim recentnim, osobito onim što za polazište opisa uzimaju "izoliranu riječ") - u stanovitim sintagmatskim kontekstima, na onoj Saussurevoj horizontalnoj ravni gdje "nema jasno određene granice između činjenica jezika i kolektivne upotrebe",¹¹ mnogi će sinonimi izgubiti atribut sadržajne podudarnosti kojima su obilježeni u odnosima elemenata leksičkog sustava, pored ostalog i stoga što njihovi semantički konkurenti posebnu vrijednost iskazuju "odomaćenošću" u određenim uporabama. A Saussureova je poanta u ovom smislu "da postoji jedna vrsta značenja, relaciono značenje ili vrednost, koja se zasniva na jezičkom sistemu i jedna druga vrsta značenja ili "signifikacija", koja uključuje upotrebu jezičkih elemenata u stvarnim situacijama iskaza".¹² Iako ezoteričan i kontradiktoran (poistovjećivan sa značenjem ili decidno razgraničavan), termin *valeur* impliciran je Saussureovom slavnom antinomijom *jezik (langue)* i *govor (parole)*, dihotomijom relacijskih aspekata: *asocijativnog* (kombinatornih mogućnosti jedinica, koje su međusobno zamjenjive i kontrastne pa se mogu značenjski diferencirati) i *sintagmatskog*, kojime se kombiniraju nizovi - te shematski vezan za *langue* i *asocijativnu* (vertikalnu) ravan. No, kako Saussure tvrdi da se cjelokupni jezični sustav može svesti na teoriju sintagmatskih i asocijativnih odnosa i tumačiti njima,¹³ kako dakle, i odnose na govornoj (horizontalnoj) ravni vezuje za sustav,¹⁴ status toga naziva i sadržaj pojma koji označuje i u ovom su smislu proturječni, tj. nekonzistentno teorijski razgraničeni. Po jezikoslovcima kojima su *ipso facto* odnosi paradigmatske i sintagmatike korelativni, nazivu *valeur* ekvivalentna je nominativna definicija: *upotrebna moć*.¹⁵ Zapravo, oni ne dvoje danas u ocjeni kako sustav jezika tvore koliko paradigmatski (Saussureovi asocijativni) odnosi, kojima se jedinice

¹¹ F. de S o s i r, *Opšta lingvistika*, str. 148.

¹² Dž. K a l e r, *Sosir*, str. 38.

¹³ Usp. Dž. K a l e r, *Sosir*, str. 58.

¹⁴ V. napomenu 11 i usp. Saussurov stav kako u sintagmatskim odnosima nema jasno određene granice između činjenica jezika i obilježja kolektivne uporabe.

¹⁵ Usp. Milka I v i ć, *Pravci u lingvistici*, Državna založba Slovenije, Ljubljana. 1975., str. 108.

sučeljavaju svojim značenjem, toliko i aksiomi funkcioniranja riječi u postavi (izboru jedinica), tj. sintagmatski odnosi kojima je postulirana kombinatorika nizova (kategorijalna i semantička valentnost) i na razini apstrakcije (*langue*).

Iako po suvremenom leksikologu Ladislavu Zgusti riječ ne postoji apstraktno, nego se ona upotrebljava u govoru, i on (na crti sosirovskog učenja) drži kako je korisno čak i terminološki razlikovati *značenje riječi kao dijela sustava* (koje se može sastojati od više nego jednog smisla) i njegove *signifikacije* (označivanja) ili *stvarne significacije* (stvarnog označivanja) kada se pojavi u tekstu.¹⁶ U *sustavnom je značenju*, kako to naglašuju suvremeni semantičari, težište na tzv. predmetnom odnosu, na imenovanju denotata (referenta) koji riječ izravno označuje, a u *signifikativnom značenju* (koji se često naziva *smislom*) na "istinskoj znakovnoj situaciji", na značenjskim odnosima riječi prema okolnim vezanostima teksta. Jednako kao i u Saussureua. I ta je jedno od usmjerenja čiju utemeljenost uočava, prepoznaje i iskustvena spoznaja, a nekmoli ozbiljnija raščlamba uporabe riječi i promjenjivosti njezinih smislova, što nije, ali može biti, stilaska (emocionalna) oznaka.

Kontekst (i tekst) uspostavlja i uzrokuje i diferencijaciju "bliskih" po značenju sinonima, mijenja njihovu relacijsku koegzistenciju u određenim uporabama - *domenama primjene*. Naime, ostvarivanje svih značenja (i smislova) što obilježuju sinonimske mikrostrukture, teorijski i pragmatički gledano, nemoguće je u neizbrojivom, nepredvidljivom kvantumu kombinacija, u različitosti mogućnosti za konkretizaciju postava (za izbor leksema). Njihovu je pak distribuciju (ukupnost svih položaja i okolina) nemoguće izrijekom odrediti i tako precizirati "upotrebnu moć" jedinica što su obilježene sustavnim (leksičkim, rječničkim) značenjem, a osobito moguća polja njihovih smisaonih rasijanja.

Ova postsosirovska usmjerenost na funkcioniranje sinonimije, tj. na promatranje njezina funkcioniranja na razini (govora teksta), koji je, dakako, u stanju neprekidne dinamike i zbog unutarjezičnih čimbenika, osobitosti sintagmatskih veza među riječima, te čimbenika uvjetovanih komunikacijskim, socijalnim, psihološkim osobitostima, što bi se mogle protumačiti i označiti kao entiteti kolektivnoga i nepredvidljivosti indivi-

¹⁶ Ladislav Z g u s t a, *Priručnik leksikografije*, IP Svjetlost, Sarajevo, 1991., str. 50-51. / Naziv *signifikacija* uporabljia i autorica ovog teksta radi isticanja razlike prema nazivu: *konotacija*. Njime, se kao i njegovom danas čestotnom dubletom: *disambigvizacija*, označuje značenjska konkretizacija (aktualizacija) u kontekstu bez obzira na to da li je ona konotativne ili denotativne naravi./

dualnoga, i koje se - po Saussureu - ne daju uklopiti u jedan sustav jer su "heteroklitne i mnogooblične"¹⁷ - sublimirala je i radikalne sudove u nekih suvremenih semantičara koji dovode u pitanje i postojanje sinonimije. Mnogi, naime drže da integralna sinonimija postoji samo u rječnicima, dok realizacija i individualne slobode izbora, različitosti i brojnošću konteksta uporabe i vrlo bliskim po značenju sinonimima "provociraju" nove smislove ili ih posve značenjski diferenciraju. S druge strane, neki autori tvrde kako se sinonimi mogu identificirati samo kroz proceduru. "Oni se ne mogu poimati kao veza nekih izoliranih riječi, jer su kao takvi članovi tipičnih sintagmi u kojima se uzajamno mogu zamjenjivati. Iz toga proistječe da sinonimi kao jezična kategorija ne postoje, sinonimi su samo kategorija govora".¹⁸ I predstavnici tzv. situacijske analize, niječući tradicionalnu dihotomiju: *uža i šira sinonimija*, drže da se sinonimske relacije ostvaruju samo u govoru budući da se i značenje stvara (konstruira, formira) uvijek iznova među govornicima u govornoj situaciji.¹⁹ Od Saussurea semantika je zapravo prestala promatrati riječ kao izoliranu jedinicu i veliku je pozornost posvetila kontekstu, čime je i znakovito izmijenjena koncepcija značenja. Međutim, mnogi su teorijski pristupi, poput spominjane situacijske analize te, napose, tzv. kontekstualne analize potpuno zanemarili semantički sadržaj, odnosno leksičko (sustavno) značenje riječi, popisujući situacije uporabe (u komunikacijskom procesu) ili pak sve ostvarene kontekste, što se svelo samo na pokušaj utemeljenja semantičko-strukturnog načela po kojem bi se značenje jedinice određivalo cjelokupnošću njegovih ostvarenja u kontekstima. Unatoč ovim isključivim stajalištima po kojima značenje ne postoji izvan kategorije govora, izvan uporabe riječi, u procjenjivanju tzv. relacijskih značenja veći dio suvremenih semantičara uvažava obje njegove kategorije, tj. uglavnom polazi od Saussureova, istina modificiranog načela da postoji kontekstualno i osnovno značenje, pa i sve relevantne definicije proistječu iz ove dihotomije. A razlikuju se poglavito u tomu u kojoj mjeri računaju s faktorom odstupanja od onog što zovemo "isto", "ekvivalentno", "slično" ili "blisko" značenje, odnosno koliko računaju s kontekstualnim značenjem.²⁰ Naime,

¹⁷ Iz Predgovora knjizi, F. de Saussure, *Opšta lingvistika*, str. XIX.

¹⁸ А. И. Киселевский, *Синонимические средства и тавтология в определениях толковых словарей*, str. 144; u knjizi *Теоретические проблемы семантики и ее отражения однопозычных словарях*, Кишинёв, 1982.

¹⁹ Prema: Svenka Savić, "*Problemi pragmatične sinonimije u diskurzu*", Naučni sastanak slavista u Vukove dane (Referati i saopštenja), 12/1, Beograd, 1983., str. 32.

²⁰ Parafraza prema: S. Savić, "*Problemi pragmatične sinonimije u diskurzu*", str. 32.

Saussureovim su učenjem, njegovim razgraničenjem normativnoga od govorne empirije, te njihovim promatranjem u jedinstvu *jezične djelatnosti* - otvorene perspektive obuhvatnijim tumačenjima sinonimije; tumačenjima što nisu više jednostrano usmjerena: samo na aspekt njezina funkcioniranja ili pak samo na njezin rječnikom fiksiran "relacijski identitet". S tim u svezi mijenjaju se i načela na kojima su temeljene njezine definicije, ali se aktualiziraju i stara. Danas semantičarima nisu nezamislivi ni "potpuni" sinonimi, pa se dvojba o njihovu postojanju rješava u nekim školama afirmativno ili s određenim ograničenjima.

Takav jedan "teorijski konstrukt" primjenjivali su i jugoslavenski unitaristi, dakako u dobro znane svrhe. Zapravo, niječući uporno jezičnu zbilju, promicali su tzv. funkcionalnu sinonimiju, istoznačnost leksema denotativnoga (sustavnoga, leksičkog značenja) na dvojezičnoj razini kao jednojezičnu sinonimiju, koja simbolizira leksičko bogatstvo "zajedničkoga srpskohrvatskoga jezika". A paradoksalno je - valja to istaknuti - kako je upravo tom tipu "sinonimije" vrlo prikladan bio hrvatski naziv: *istoznačnica*. Riječ zapravo i jest o leksemima istoga značenja (što je na razini jednoga jezika rijetka ili iznimna pojava, ako se izuzmu jedinice znanstvenoga nazivlja), ali o leksemima (usp.samo: vlak-voz) književno-jezični oduvijek bipolarizirane uporabe, koju je, kao što je poznato, trebalo "depolarizirati" obilježujući ih kao funkcionalne sinonime i stilsku rezervu.

Ruski je lingvist Apresjan uveo pak za određenje semantičke kategorije sinonimije pojam *semantičke ekvivalencije* jer njemu su leksički sinonimi "riječ i semantički nerazložive frazeološke jedinice koje u semantičkom metajeziku imaju isto tumačenje".²¹ Ovim su stajalištem (uključujući i situacijsku i kontekstualnu analizu) bez obzira na različitost pristupa (pokatkad i na motive za njihovu razradbu) u biti ipak dati odgovori o postojanju tzv. potpunih sinonima, odnosno istoznačnica, jer se one u gotovo svim pristupima vezuju za razinu sustava, asupstancijalnu vrijednost (usp.: budući da u rječniku, "semantičkom metajeziku imaju isto tumačenje"), te i odgovori o naravi tzv. kontekstualnih sinonima, jer su, prirodno, vezivani za asistemsku razinu ("nered što dolazi izvana"),²² tj. za složenu domenu govora. Saussureovo pak inzistiranje na diferencijalnim obilježjima značenja izazvalo je goleme pomake u semantici, time i u tumačenju semantičke pojave sinonimije. Naime, ono što je i unatoč spominjanim "semantičkim prazninama" u njegovoj teorijskoj shemi značajno

²¹ Ю. Д. А р п р е ц я и, "Синонимия и синонимы", Вопросы языкознания, br. 4, Moskva, 1969., str. 75.

²² R. J a k o b s o n, citirano prema predgovoru knjizi *Opšta lingvistika*, str. XXIII.

vezano za raščlambu sinonimije u njezinim modificiranim definicijama jest upravo premisa *razlike*, tog vječnog identifikacijskog kriterija spoznaje. Konstatacija da u jeziku postoje samo razlike bez pozitivnih članova,²³ te da se i značenje ne temelji na bitnim svojstvima nego diferenciji što proistječe iz suodnosa leksičkih jedinica - reperkuirala se iz njegovog tumačenja govornoga niza, u kojem vrijednost izraza ne ovisi samo o odnosima s izrazima što mu prethode ili ga slijede u nizu nego je, kada je riječ o sinonimiji, određena oprekom: izbor ili neizbor člana sinonimnog niza.

Ustanovljavanjem i izdvajanjem pojmova valeur i signifikacija, te spominjanjem konceptom identiteta značenja, osobito aktualizacijom i afirmacijom premise razlike u pronalaženju unutarnjih svojstava sinonimije - zamijećene u epohi racionalista i enciklopedista na koncu XVIII. stoljeća - Saussure je odista načinio korjenit preokret u semantičkoj teoriji i praksi koja se u potonjim razdobljima upravo orijentirala na opserviranje značenja kao mnoštva diferencijalnih semantičkih obilježja.

U suvremenim razradbama semantičke kategorije sinonimije u kojima je ugrađena premisa razlike ishodišni je stav kako je riječima bliska značenja identična samo semantička osnova (označivanje istog denotata, pojma, predmeta), te da se članovi sinonimnog niza izdvajaju po diferencijalnim vrijednostima, prije svega objektivne naravi - radi izražavanja razlika u izvanjezičnoj stvarnosti pri označivanju denotata, ili izražavanja različitih stupnjeva osobina u sadržaju nekoga pojma, različitog promatranja i viđenja denotata, te osobito po razlikama subjektivne naravi što izvire iz afektivnog, emocionalno obilježenog stava izvornog govornika. Sinonimija je stoga - po nekim novijim definicijama - "skupina sinonima s općim nominativnim značenjem",²⁴ jer i sama mogućnost imenovanja iste pojave izvanjezične stvarnosti pruža bogate potencijale za ostvarivanje velikog stupnja semantičke bliskosti riječi koje ju nominiraju. U pitanju je nominativna "zajedničnost", kada dvije ili više riječi imenuju istu stvar, ali je povezuju s raznim pojmovima i pomoću raznih naziva otkrivaju njezina različita svojstva, što je, dakako, posljedica različitog gledanja na "označeno". Po razložnim premisama ovakvih tumačenja uvjet sinonimičnosti upravo je *diferencijalnost*. Sinonimi se, de facto, uvijek među sobom po nečemu razlikuju, pa se zato i mora govoriti o njihovoj općoj semantičkoj osnovi i različitim smislenim osobitostima, odnosno o postojanju nečeg općega koje se izražava s različitih stajališta i na temelju čega "svaki

²³ Dž. Kaler, *Sosir*, str. 135.

²⁴ Пособие по лексикологии русского диалектного языка, Лексика, Прага, 1974., str. 49.

sinonim donosi nov značenjski aspekt riječi nizom drugačijih konotacija, pa dosljedno tome i referencija".²⁵

Suvremeni semantičari danas izdvajaju dvije temeljne vrste značenja: *denotativno* ili *neutralno značenje* leksema, "koje izravno i obavijesno neutralno upućuje na imenovanu stvar ili pojam iz izvanjezičnog svijeta", i *konotativno značenje*, "koje sadrži emocionalne, afektivne, ekspresivne ili semantičko-stilističke oznake ili asocijacije".²⁶ Otuda, ali i zbog toga i postoje razlike između *intelektualnoga* i, na oprečnoj strani, *pjesničkog imenovanja*;²⁷ između upućenosti na predmet koji riječ izravno označava i usredotočenosti na sam čin imenovanja, na stvaranje osjećaja kako je izabrano imenovanje samo jedno od mogućih. Otuda težnja da se definicijom ustali značenje riječi, a na oprečnom polu funkcionalnih stilova težnja da značenjem vlada subjekt tvorac i zakoni semantike. Stoga se u ovoj međuovisnosti uporabe i značenja, te u opreci dvaju ekstrapoliranih funkcionalnih stilova i svojstava znakova koji ih obilježuju može govoriti i o stabilnom (konvencionalnom, sustavnom značenju) nasuprot značenju obilježenom dinamizmom između značenjske promjenjivosti i stabilnosti. Riječ je dakle o dvjema osobitim uporabama znaka ili dvama "jezicima": znanstvenome i "prirodnom", koji su određeni i svojim odnosom prema nominativnoj funkciji jezika. Jedan - znanstveni jezik - iz relacije između imenovanja i izvanjezične stvarnosti nastoji isključiti i jezični subjekt i kontekst; drugi - prirodni jezik - nastoji upravo subjekt učiniti jezičnim tvorcem i kreativcem, pa je i logično da prvi poseže za leksičkim jedinicama sustavnoga, stabilnoga značenja (definiranim i ustaljenim nazivima), a drugi čak i takvim jedinicama u osobitim kontekstima udahnuje nove smislove. Drukčije rečeno, samo je znanstvenome stilu iz spektra funkcionalnih stilova sinonimija nepoželjna. Svi drugi stilovi, kao međustupnjevi dvaju oprečnih polova na ljestvici funkcionalnog raslojavanja standardnoga jezika (znanstvenoga i pjesničkoga), sinonimiji ili ne mogu "uteći" ili pak bez nje ne mogu funkcionirati. Naime, sinonimija je bitno svojstvo prirodnoga jezika i utkana je kao temeljna odrednica u sukus njegova postojanja - u govorni dinamizam. Jer, i stabilnosti denotativnoga (društvenoga, konvencionalnoga, rječničkoga, "neobilježenoga" i sl.) značenja u govoru (tekstu) neprestance je suprotstavljena - promjenjivost. U

²⁵ Ante S t a m a ć, *Teorija metafore*, Zagreb, 1978., str. 45.

²⁶ Marko S a m a r d ž i j a, *Leksikologija hrvatskog jezika* (udžbenik), ŠK Zagreb, 1995., str. 14.

²⁷ Usp. Jan M u k a r ž o v s k i, "Struktura, funkcija, znak, vrednost" - *ogledi iz estetike i poetike*, Nolit, Beograd, 1986., str. 203.

govoru ili tekstu stalno je zapravo nazočna asimetričnost općeg i društvenoga, tj. prirodnoga i sustavnoga; u takvu se dinamizmu znak (leksem) uvijek mijenja, dobiva nove smislove, sve do slučaja kada dobiva i posve novo, drukčije denotativno (rječničko, konvencionalno) značenje. Sinonimi stoga ne mogu biti i nisu istoznačnice, čak i ako taj naziv primijenimo na znanstveni jezik i njegovo nazivlje, budući da on preferira monosemičnost znaka i izravan predmetni odnos prema označenom. Jer, sinonimiji je svojstvena diferencijalnost, odnosno različito određivanje, različito imenovanje istog predmeta (označenoga). Stoga su leksemi istoga značenja, primjerice hrvatski naziv i njegov internacionalni ekvivalent - u kontekstu znanstvenoga nazivlja dublete što imenuju isto i isto znače (i funkcija im je ista), a posezanje za njima ima posve druge, izvanjezične, odnosno društvene motive: internacionalni okviri znanosti, tradicija i sl. No, kada se funkcioniranje jezičnoga znaka promatra izvan domena dvaju oponiranih funkcionalnih stilova, razdioba značenja (u nas česta) na *neobilježeno* i *obilježeno* gubi svoju opću primjenjivost, a u krajnjem i razdioba denotativno - konotativno značenje svoju univerzalnost, primjerice u nekim oblicima (podstilovima) novinsko-ga stila što se ne mogu označiti kao emocionalni. Dihotomija *neobilježeno-obilježeno* u nas, naime, najčešće znači: standardno-nestandardno, što se kao oznaka ne može primijeniti na područje semantike. Semantikom, dakako, vladaju i drukčiji, neuhvatljivi, ali i neukrotivi zakoni. Okolinom uvjetovano ostvarenje jezičnoga znaka ne mora proizvoditi samo ne-standardna, obilježena značenja, a ni sinonimi ne moraju biti suprotstavljeni po istom načelu, pri čemu se ne smije zaboraviti i udio svjesnog subjekta "semantičkoga djelovanja". Sinonimija je zapravo i nužnost i uvjet dobra izraza u većini funkcionalnih stilova i ne mora, osim u književno-umjetničkom okružju, biti u funkciji tzv. pjesničkoga, emocionalnoga imenovanja. Dakle, semantički su zakoni i zakoni "prirodnoga" jezika, koji je, kao i znanstveni, određen odnosom prema nominativnoj jezičnoj funkciji, prema osobitim uporabama jezičnoga znaka. A za mnoge suvremene semantičare jezični je znak semantički trodijelan, strukturiran trima komponentama (sastojnicama): *sadržajem* - sastojnicom koja preslikava pojave iz izvanjezičnoga svijeta, *značenjem* - sastojnicom koja obilježuje njegov odnos prema fenomenima univerzuma, i *smislom* - sastojnicom koja određuje ostvarivanje tog odnosa u stvarnoj komuni-kacijskoj situaciji.²⁸ Iz ove raščlambe slijedi naravno i zaključak kako se kao temeljne funkcije jezičnoga znaka mogu

²⁸ D. Škiljan, *Pogled u lingvistiku*, str. 124.

izdvojiti *nominativna* i *signifikativna*, te kako se njihovim odnosima iskazuje osnovna bit i samog leksičkoga sustava. Ona bit koju je Saussure izdvojio i definirao na početku našeg stoljeća. Tako se, naime, u zaključiva-nju nužno vraćamo Saussureovu određenju unutarjezičnih (strukturnih) odnosa, kao potencije, i sintagmatskih (izvanjezičnih, govornih) odnosa u kojima se ta potencija aktualizira, i to kao veza jezika i spoznajne stvarnosti. Dakako, vraćamo se njegovu *relacijskom značenju* (značenju jedinica na razini sustava, rječnika) i njegovoj *signifikaciji* (značenju jedinica u stvarnom iskazu) i, zatvarajući krug, tko zna po koji put evociramo njegovu ingenioznu jezičnu teoriju, kojoj, eto, većina jeziko-slovaca nedostatke nalazi upravo u *semantičkim (!) prazninama*. A njegovo signifikativno značenje ili značenje jedinica u stvarnom iskazu kao *smisao* što se sublimira iz istinske znakovne situacije nije svedivo samo na oznaku "obilježeno" već i stoga što su takvi smisaoni odnosi i movens jezičnoga razvitka. I sinonimi koji su u izravnoj svezi s označivanjem tih odnosa, to jest s kreativnim, konkretnim, raznovrsnim i raznolikim označivanjem općega (denotata, semantičkog sadržaja) - defini-raj se zato kao "riječ i ili frazeološki izrazi isti po denotativnoj funkciji, ali različiti po intelektualnim - smisaonim, formalnim i relacionim - strukturnim svojstvima",²⁹ dakle kao suprotstavljene jezične jedinice koje u rječniku imaju isto tumačenje, a u aktualizaciji, u stvarnom iskazu raznovrsne otklone od konvencionalne istolikosti i jednosmislenosti. Jer, kao jedan od načina čovjekova otkrivanja te tumačenja slojevite, složene i mnogoznačne izvanjezične stvarnosti - sinonimija je, dakako, i jedna od spoznajnih kategorija, zbog čega su se njome još od antičkoga doba zanimali i filozofi. No, definirati kompleksnost izvanjezičnoga svijeta može samo kreativni subjekt, subjekt tvorac, i to tek onda kada u traženju skrivena, zagonetna i neizrečena smisla i tromi, petricifirani jezik-sustav animira mehanizmima fluidne, ali i svemoćne semantike. A kreativno osmisliti i protumačiti ono vječno *isto*, ovaj vječni univerzum, može se samo onim jezičnim sredstvima što označuju *razlike*. I sinonimija je jedno od takvih sredstava, ali u odnosu na ostale moćno i učinkovito budući da su joj i bit i funkcija - označivanje razlika, osmišljavanje onog *istog*, otkrivanje istinitije predodžbe o onome *općem*. Stoga ni jezik-sustav ne može bez sinonimije. Bez nje je i kao *potencija* neperspektivan, pretkaziv, shematiziran do nesmisla, a njenom nazočnošću svjedoči i da je živ i da pred sobom ima izglednu budućnost.

²⁹ Л. М. В а с и л с б, "Проблема лексического значена и волпроси синоними", u knjizi *Ленцичская синонимия*, Moskva, 1967., str. 128.

A jamac jezičnoj budućnosti upravo je jezično stvaralaštvo što se rađa iz neprekidne interakcije *jezika* i *govora*, koje je i veliki Saussure promatrao *u jedinstvu*, određujući njihovu nedjeljivost i jednost pojmom *-jezična djelatnost*, i nagovještajući svoj stav prema "kreativnom u jeziku".

*Ljiljana Stančić: DIE SYNONYMISCHEN RELATIONEN UND
DE SAUSSURE*

Zusammenfassung

Dem klassischen Strukturalismus ist es nicht gelungen, mit seinen epistemologischen Schemen ein konsistentes Modell des lexisch-semantischen Systems der Sprache zu konstituieren, aber bestimmte Lösungen des Strukturalismus ermöglichten späteres Konzipieren dieses Modells und eine Deutung relevanter semantischer Kategorien, darunter auch der Synonymie. In der vorliegenden Arbeit versucht man, auf einige Errungenschaften des Strukturalismus in diesem Bereich aufmerksam zu machen.